

DİYARBAKIRLI SAİD PAŞA DİVÂNININ NEŞRİ ÜZERİNE NOTLAR*

Kabul Tarihi: 10.03.2016

Yayın Tarihi: 13.04.2016

Atabey KILIÇ*

Öz

Diyarbakırlı Saîd Paşa Divânı, şâir hayattayken, Diyarbakır Vilâyeti Matbaası'nda 1288 (1871) yılında basılmış 56 varaklık müretteb olmayan matbû bir divândır. İnceleyeceğimiz matbû divân Türkiyat Enstitüsü Nu: 1957/255'te kayıtlı nüshadır. Bu matbû divândan yaklaşık on yıl sonra kendi el yazısıyla kaleme aldığı divânı, Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emîri Kitaplığı'nda AEmnz210 numarada bulmaktadır. Bu yazma divân 27 varaktır. Diyarbakırlı Saîd Paşa Divânı, toplam 1387 beyitten oluşan bir eserdir. Saîd Paşa, ilk basıldığı matbû divânını hacminden dolayı "Divânçe-yi Eş'âr" diye adlandırmıştır. Fakat bu divânçeden sonra şâir gazel, muhammes, müseddes, mu'aşşer, tercî-i bend gibi şiirler yazarak eserin hacmini artırmıştır. Böylelikle divânçesini divân tertibine doğru götürmüştür. Divân, 2004 yılında Manisa'da Kenan Erdoğan tarafından çalışılmıştır.

Biz bu çalışmada, Diyarbakırlı Saîd Paşa Divânı'nın neşrinde görülen, dalgınlık, vezni göz önüne almama gibi sebeplerden kaynaklanması muhtemel okuma hataları ile daktilo ve baskı aşamalarından kaynaklanması muhtemel imlâ hatalarını yazma ve matbû nüshalarla mukâyese yoluyla tenkîd edeceğiz. Bu çalışmadaki amacımız, divânın bundan sonra yapılacak olan basımlarında veya neşirlerinde daha sağlam bir metin ortaya çıkarılmasına katkıda bulunmaktır.

Anahtar kelimeler: Diyarbakırlı Saîd Paşa, Divân, neşr, tenkîd

NOTES ON THE PUBLISHING THE SAİD PASHA'S DİVAN FROM DİYARBAKIR

Abstract:

Divan of Saîd Paşa from Diyarbakır is a printed divan that is printed in 1288 (1871) – when the poet was alive- in Diyarbakır City Printing House and has 56 sheets not reorganized. Printed divan that will be studied is the copy registered in Turkic Studies Institute in Number: 1957/255. His other divan that he wrote ten years later than this by his manuscript is in Fatih Millet Library in Ali Emiri Bookcase in number AEmnz210. This manuscript divan is 27 sheets. Divan of Saîd Paşa comprises of 1387 couplets. Saîd Paşa termed his manuscript divan as "Divânçe-yi Eş'âr" because of its volume. Though after this divançe he increased the volume of thzal, e work by writing poems like *gazel*, *muhammes*, *müseddes*, *mu'aşşer*, *tercî-i bend*. Thus he changed his divançe as divan. The divan has been studied by Kenan Erdoğan in Manisa, 2004.

In this study, we will criticize the faults of reading that might derive from wandering, ignoring rhythm etc. and faults of dictation that might derive from typewriter and pressing stage that have been seen in the publication of Saîd Paşa's Divan by comparing manuscript and printed copies of it. Our aim is contributing to reveal a more steady publication for the next editions and publications of the Divan.

Key Words: Saîd Paşa from Diyarbakır, divân, publication, criticism.

Giriş

* Bu çalışma 26-27 Mart 2015'te Diyarbakır'da düzenlenen *Saîd Paşa ve Süleyman Nazif Sempozyumu*'nda sunulmuş bildirinin geliştirilmiş ve yeniden düzenlenmiş şeklidir.

* Prof. Dr.; Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü; atabeykicilic@gmail.com

Klâsik Türk edebiyatının başlıca çalışma sahalarından olan metin neşri, harf inkılâbından günümüze kadar umumiyetle tekâmül ederek gelmiş ve neredeyse bir geleneğe ad olmuştur. Sosyal fayda gözetilerek yapılan popüler neşirler hâriç tutulmak kaydıyla üniversite kürsülerindeki ehil ilim adamlarının uğraş verdiği bu neşir geleneği artık sınırları ve kuralları belli olan bir çalışma sahası hüviyetine kavuşmuştur. Klâsik Türk edebiyatı sınırları içerisinde değerlendirilen çoğu şâirin ilmî usullerle neşredilmiş dîvânlarına erişmenin artık kolay olduğu bu zeminde yapılacak önemli işlerden biri de söz konusu neşirlerin sıhhat derecesini arttırmak ve bu tekâmül zincirinin halkalarını tamamlamaya çalışmaktır. Saha çalışmalarının bu istikamette seyredeceği âşikârdır. Diyarbakırlı Saîd Paşa'nın *Dîvân*'ı da bu bakış açısıyla tarafımızdan değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmaya mukaddime olacak mâhiyette öncelikle Saîd Paşa'nın hayatına ve eserlerine kısaca temas etmekte fayda mülâhaza ediyoruz.

Dîvân Efendisi-zâde Diyarbakırlı Süleymân Nazîf Efendi'nin oğlu Mehmed Saîd Paşa, 1832'de (h. 1248) Diyarbakır'da doğmuş, henüz bir yaşındayken babasını kaybetmiş ve yetim olarak büyümüştür. Nesiller boyu şair ve sanatkâr yetiştirmiş bir aileye mensup olan Saîd Paşa'nın çocukları Süleymân Nazîf ile Fâik Alî Ozansoy da şair ve yazardır. 1891 yılında ikinci kez Muş mutasarrıflığıyla görevlendirilmiş olan ve ikinci rütbe Mecîdî nişanı alan Saîd Paşa, Muş'da on dokuz ay kaldıktan sonra hastalığa yakalanmış; ardından kendi isteği üzerine üçüncü kez Mardin mutasarrıflığına tayin edilmiştir. Burada üç ay hizmet verdikten sonra 1309/1891 yılında Mardin'de vefat etmiştir. *Dîvân-Dîvânçe-yi Eş'âr*¹, *Diyârbekir Târîhi*², *Encümen-i Şu'arâ (Mecmû'a-i Müntehabât)*, *Hülâsa-i Mantık*³, *İlm-i Hesâb*⁴, *Kasîde-yi Nûniyye Tercümesi*⁵, *Mir'ât-i Sıhhat*⁶, *Mir'âtü'l-İber (Mufassal Tarih-i Umumî)*⁷, *Nuhbetü'l-Emsâl*⁸, *Tabsiratü'l-İnsân*⁹, *Mizânü'l-Edeb*¹⁰ adlı eserleri bulunmaktadır.

Dîvân Neşri Üzerine

Çalışmanın özet kısmında değinildiği gibi Diyarbakırlı Saîd Paşa'nın *Dîvân*'ı eski yazılı matbû nüsha ve yeni harflerle basılmış nüsha olmak üzere iki defa neşredilmiştir. Bunun evvelinde dîvânın yazma bir nüshası ile farklı defterlerde kayıtlı muhtelif şiir örnekleri de

¹ Diyarbakırlı Saîd Paşa, *Dîvânçe-yi Eş'âr*, Vilâyet Matbaası, Diyârbekir 1288; Kenan Erdoğan, *Diyarbakırlı Sa'îd Paşa Dîvânı*, Manisa 2004.

² Diyarbakırlı Saîd Paşa, *Diyârbekir Tarihi (1885 tarihli Diyarbakir Salnâmesi'nin ikinci kısmı)* 1885.

³ Diyarbakırlı Saîd Paşa, *Hulâsa-i Mantık*, Âlem Matbaası, Dersa'âdet 1310; Şerefettin Adsoy, "Saîd Paşa ve Hülâsa-i Mantık Adlı Risâlesi", *E-Şarkiyat Dergisi*, Kasım 2015, s. 14, s. 327-344.

⁴ Diyarbakırlı Saîd Paşa, *İlm-i Hesâb*, İbret Matbaası, İstanbul 1288.

⁵ Mehmet Atalay, "Ebu'l-feth el-Bustî'nin Kasîde-i Nûniyye'sinin, Diyarbakırlı Saîd Paşa Tarafından Yapılan Türkçe Manzum Tercümesi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S 27, Erzurum, 2005, s. 145-154;

⁶ Diyarbakırlı Saîd Paşa, *Mir'ât-i Sıhhat*, Vilâyet Matbaası, Diyârbekir 1287.

⁷ Diyarbakırlı Saîd Paşa, *Mir'âtü'l-İber (9 Cilt)*, Karabet ve Kasbar Matbaaları, Dersa'âdet 1305.

⁸ Diyarbakırlı Saîd Paşa *Nuhbetü'l-Emsâl (Muhtasar Tercüme)*, Diyârbekir Vilâyeti Matbaası, 1289; Ahmet Tanyıldız, Saîd Paşa'nın *Nuhbetü'l-Emsâl* Adlı Eseri Üzerine", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *Saîd Paşa ve Süleyman Nazif Özel Sayısı*, Diyarbakır 2016.

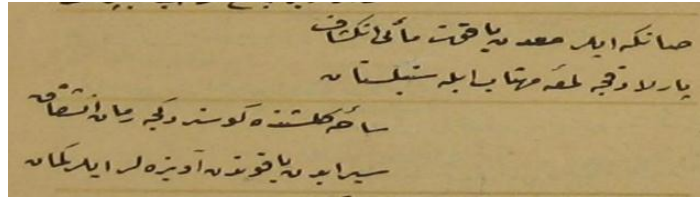
⁹ Eren Yavuz, *Diyarbakırlı Mehmed Saîd Paşa-Tabsiratü'l-İnsân-İnsana Tutulan Ayna*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2015.

¹⁰ Saliha Aydoğan, *Diyarbakırlı Saîd Paşa-Mizânü'l-Edeb*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009.

bulunmaktadır.¹¹ *Dîvân*'ın neşir hususiyetleri değerlendirilirken yazma nüsha, matbû nüsha ve Kenan Erdoğan neşri¹² göz önünde bulundurulmuştur. Bu çerçevede söz konusu neşirde rastlanan bazı problemler; *nüşhalarda bulunan fakat neşre dâhil edilmeyen mısralar*, *neşirle nüshaların mukâyesesinde dikkat çeken noktalar (vezin/okuma hataları)*, *aparatlara dâhil edilmeyen nüsha farkları ve neşrin transkripsiyonunda bulunan hatalar* gibi başlıklar altında değerlendirilecektir.

A-Nüşhalarda Bulunan Fakat Neşre Dâhil Edilmeyen Mısralar

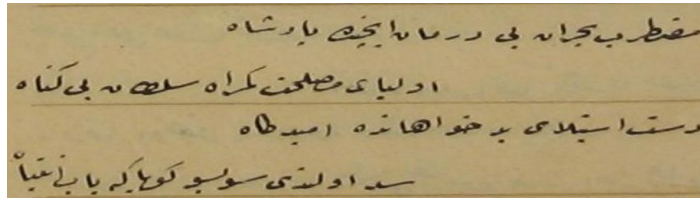
1. Aşağıdaki örnekte yer alan iki beyit yazma nüshada 2. varakta bulunan “Taḥmîd” başlığı altında bulunmaktadır.

Şanki eyler ma‘den-i yâḳût mā’î inkişâf
Parladıkça lem‘a-i mehtâb ile sünbûlîsîṭân

Sâḫa-yı gülşende gösterdikce rümmân inşikâḳ
Seyr iden yâḳûtdan âvîzeler eyler gümân

2. Aşağıdaki üçüncü mısra yazma nüshada 22-25 sayfaları arasında bulunan “mu‘aşşer”in son bendinde yer almaktadır.

Muḫtarib buḫrân-ı bî-dermân içinde pâdişâh
Evliyâ-yı maşlahat gümrah sultân bigünâh
Dest-i istilâ-yı bedḫvâhânda ümmîd gâh
Sedd olundu sūbesū gūyâ ki bâb-ı intibâh

B- Neşirle Nüşhaların Mukâyesesinde Dikkat Çeken Noktalar (Vezin/Okuma Hataları)

1. Bu beyit matbû nüshada s. 2’de, KE s. 34’te bulunmaktadır.

¹¹ Bu defterlerden 6 tanesi Kenan Erdoğan tarafından değerlendirilmiş (bk. Erdoğan a.g.e., s. 15); son defter de Hanife Koncu tarafından tanıtılmıştır (Hanife Koncu, “*Vardır Söyleyecek Çok Sözümlü Sana-Sa’id Paşa’nın Bir Şiir Defteri Üzerine Bazı Düşünceler*”, *Saîd Paşa ve Süleyman Nazif Sempozyumu*, 26-27 Mart 2015, Diyarbakır).

¹² Aşağıda bu çalışmadan “KE” şeklinde kısaltma ile bahsedilecektir.

بو آفرینشه بو مزایای حکیمته
سیر ایلدیکجه حیرته دوشمش اولوالته

Mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

Y: Bu âfe/rînişe bu/ mezâyâ-yı/ **hikmet**
Seyr eyle/dikçe hayre/te düşmüş u/lü'n-nühâ

D: Bu âfe/rînişe bu/ mezâyâ-yı/ **hikmete**
Seyr ey/ledikçe hayre/te düşmüş u/li'n-nühâ

2. Bu beyit matbû nüshada s. 6'da, KE s. 37'de bulunmaktadır.

مبذولدر مطیع و کینه کاره نعمتی
هر کس ایدر سیماط کریمندن اغتدا

Mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

Y: Mebzûl/dür muṭî' u/ **günâhkâra**/ ni'meti
Herkes e/der sımâṭ-ı/ **kereminden**/ iğtidâ

D: Mebzûl/dür muṭî' u/ **günehkâra**/ ni'meti
Herkes i/der sımâṭ-ı/ **keriminden**/ iğtidâ

3. Bu beyit yazma nüshada s. 6'da, KE s. 43'te yer almaktadır.

سورت ایدر هر کیم که صرف دهر ایچون
اطلاعاتی جلالت طیفه برهانه اولور

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Y: Meşveret ey/lerse her kim/ **şurûf-ı**/ dehr için
İṭṭilâ'ât/-ı cihāniñ/ ṭab'ına bür/hân olur

D: Meşveret ey/lerse her kim/ **ki şurûf-ı**/ dehr için
İṭṭilâ'ât/-ı cihāniñ/ ṭab'ına bü/rhân olur

4. Bu beyit yazma nüshada s. 36'da, KE s. 88'de yer almaktadır.

هویکله کیم عمره عمری دنیلوردی
بهورده می ر سوبیورم بده حاجتم

Mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün

Y: Hicriñle/ geçen 'ömre/ 'ömür mü de/nilirdi
Beyhüde/ midir **söyle/rim** ben sa'ña cānım

D: Hicriñle/ geçen 'ömre/ 'ömür mü/ denilirdi
Beyhüde/ midir **söylü/yorum** ben sa'ña cānım

5. Bu beyit matbû nüshada s. 9'da, KE s. 48'de yer almaktadır.

ساحه موجوده ایجادکله اضار ایلدک
فی الاصل بزدن بو عالمده یوغیکن بر نشان

- Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
Y: Sâha-yı me/vcûda icâ/dîñla ihzâr/ eylediñ
Fi'l-aşl biz/den bu 'âlem/de yoğ iken/ bir nişan
D: Sâha-yı mev/cûda icâ/dîñla ihzâr/ eylediñ
Fi'l-aşl biz/den bu 'âlem/de yoğ iken/ bir nişan

6. Bu beyit matbû nüshada s. 66'da, KE s. 96'da yer almaktadır.

خال رخ جانانه باقوب سمت بیکده
کوزده اثری قالدی آنک شکلی بیکده

- Mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün
Y: Hâl-i ru/h-ı cânâna/ baqıp semt-i/ Bebek'de
Gözde e/şeri **kalma/dı** anıñ şekl-i/ bebekde
D: Hâl-i ru/h-ı cânâna/ baqıp semt-i/ Bebek'de
Gözde e/şeri **kaldı**/ anıñ şekl-i/ bebekde

7. Bu beyit yazma nüshada s. 40'da, KE s. 98'de yer almaktadır.

اغیا - ایتمز قهر - خاطر بی کینه ده
مدخلی اولما - غیا - ک جوهر آینه ده

- Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
Y: **Ağyar** et/mez taqarrur /hâtır-ı bî/kîne
Medhali ol/maz ğubârîñ/ cevher-i â/yîne
D: **İtibâr** et/mez taqarrur /hâtır-ı bî/kîne
Medhali ol/maz ğubârîñ/ cevher-i â/yîne

8. Bu beyit yazma nüshada s. 41'de, KE s. 99'da yer almaktadır.

سونی بونی صافه باج تیرطعه ایتمه
بلیک بوکرده جلا نه دوزر کلامشی

- Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
Y: Şunu bunu/ şağın âmā/c-ı tîr-i ta'n/ etme
Beliñ bu **gü/rüh-ı cihân** dön/dürür kemā/na seni
D: Şunu bunu / şağın âmā/c-ı tîr-i ta'n/ etme
Beliñ **büker de/cihân** dön/dürür kemā/na seni

9. Bu beyit matbû nüshada s. 34'te, KE s. 68'te yer almaktadır.

اوسرو بوبلی نکارم که عزم باغ ایلر
یناغی لاله کی باغی داغ داغ ایلر

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

Y: O servi boy/lu **yārim** ki /'azm-i bāğ /eyler
Yanağı lā/le gibi bā/ğı dāğ dā/ğ eyler

D: O servi boy/lu **nigārim** ki /'azm-i bāğ /eyler
Yanağı lā/le gibi bā/ğı dāğ dā/ğ eyler

10. Bu beyit matbû nüshada s. 35'te, KE s. 70'te yer almaktadır.

سکا که آکلده مز حالی دیمکله (سعید)
بهی مروتی یوقی آغلز ده یانه پیسار

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

Y: **Saña aña**/damaz hāli/ni dimekle/ Sa'īd
Be hey mürüv/veti yoğ ağ/**lamaz da ne**/ yapar

D: **Saña ki añ**/ladamaz hā/lini dimek/le Sa'īd
Be hey mürüv/veti yoğ ağ/**lamaz da a**/ ne yapar

11. Bendin dördüncü mısraı olan bu kısım yazmada s. 19'da KE s. 116'da yer almaktadır.

بنا السده فلكك قرينه بي قيد وقو

Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

Y: Biz alışdık/ **felekle qah**/rına bî-ğayd/ u fütür

D: Biz alışdık/ **felegiñ qah**/rına bîğayd/ u fütür

12. Bu beyit yazma nüshada s. 43'te, KE s. 136'da yer almaktadır.

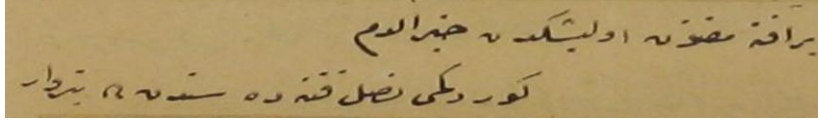
سکونیت بادلو-میوهی آتاری سونان
عطف هوا سوجیم آید دنیا

Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

Y: Sükūnet-yāb/ olur mu hī/ç āşār-ı/ **şu'ünāt**
Mu'allakdır/ havada şu/ cesīm āyī/ne-i dünyā

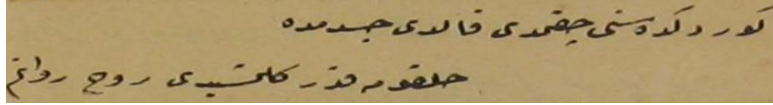
D: Sükūnetyāb/ olur mu hī/ç āşār-ı /**şu'ünātıñ**
Mu'allakdır/ havada şu/ cesīm āyī/ne-yi dünya

13. Bu beyit yazma nüshada s. 30'da, KE s. 69'da yer almaktadır.

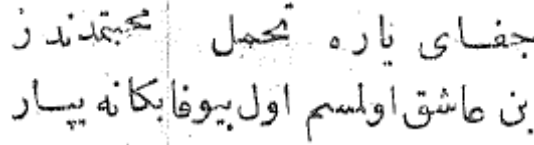
- Mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün
Y: Bir âfe/te meftûn o/luşuñdan ha/ber aldım
Gördüñ mü/ faşl-ı fitne/de **senden be/ter** var
- D: Bir âfe/te meftûn o/luşuñdan ha/ber aldım
Gördüñ mü/ faşl-ı fitne/de **senden de** /beter var

14. Bu beyit yazma nüshada s.36 'da, KE s. 88'de yer almaktadır.

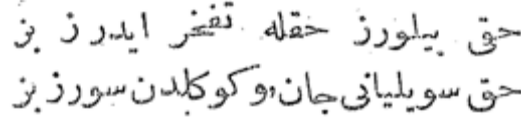
- Mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün
Y: Gördükde/ seni çıkma/dı kaldı ce/sedimde
Hulķūma/ kadar gelmiş/ idi **rūhum/ revānım**
- D: Gördükde/ seni çıkma/dı kaldı ce/sedimde
Hulķūma/ kadar gelmiş/ idi **rūh-ı/ revānım**

15. Bu beyit matbû nüshada s. 35'te, KE s. 70'te yer almaktadır.

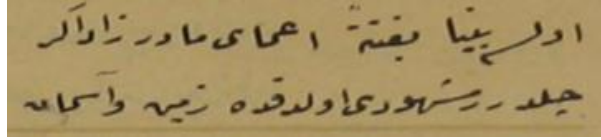
- Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
Y: Cefâ-yı yâ/re taħammül/ **benim mu/habbetimdendir**
Ben 'âşık ol/masam ol bî/-vefâ baña/ ne yapar
- D: Cefâ-yı yâ/re taħammül/**muħabbetim/dendir**
Ben 'âşık ol/masam ol bî/vefâ baña/ ne yapar

16. Bu beyit matbû nüshada s. 48'de, KE s. 79'da yer almaktadır.

- Mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün
Y: Hâķķ'ı bi/liriz Hâķ'la/ tefahħur e/deriz biz
Hâķķ'ı söy/leyeni cān/ u gönüldeñ/ severiz biz
- D: Hâķķ'ı bili/riz Hâķ'la/ tefahħur e/deriz biz
Hâķ söyle/yeni cān u/ gönüldeñ se/veriz biz

17. Bu beyit yazma nüshada s.4'te, KE s. 41'de yer almaktadır.

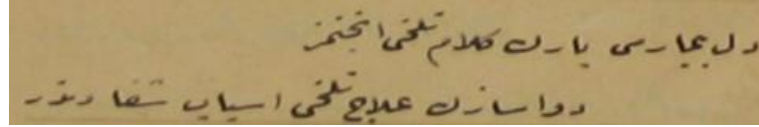

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Y: Olsa bînâ baġteten a'mâ-yı mäder-zâd eġer
Hîledir meşhûdu olduġda zemîn ü âsumân

D: Olsa bînâ baġteten a'mâ-yı mäder-zâd eger
Çıldırır meşhûdı olduġda zemîn ü âsumân

18. Bu beyit yazma nüshada s. 29'da, KE s. 67'de yer almaktadır.

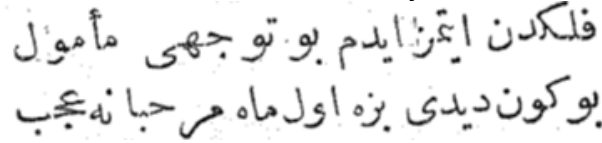

Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

Y: Dil-i bîmârimı yârîñ kelâm-ı telhî incitmez
Devâ-sâzın 'ilâc-ı telhî esbâb-ı **sa'âdetdir**

D: Dil-i bîmârimı yârîñ kelâm-ı telhî incitmez
Devâsâzîñ 'ilâc-ı telhî esbâb-ı **şifâdandır**

19. Bu beyit matbû nüshada s. 30'da, KE s. 64'te yer almaktadır.

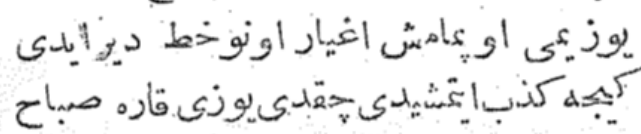

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

Y: Felekden etmez idim bu teveccühü me'mûl
Bugün bize dedi ol mâh merġabâ ne 'aceb

D: Felekden etmez idim bu teveccühü me'mûl
Bugün dedi bize ol mâh merġabâ ne 'aceb

20. Bu beyit matbû nüshada s. 32'de, KE s. 66'da yer almaktadır.

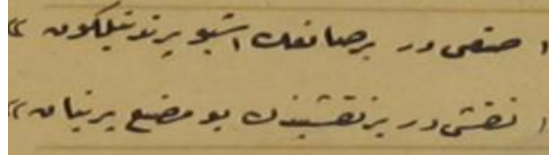

Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

Y: Yüzümü öpmemiş aġyâr o nev-ġaġ der idi
Gece kızb etmiş idi **yüzü kara çıġdı** şabâġ

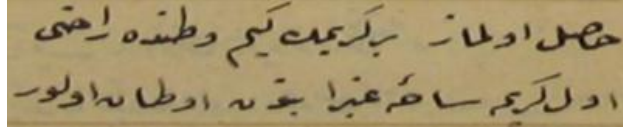
D: Yüzümü öpmemiş aġyâr o nevġaġ der idi
Gece kızb etmiş idi **çıġdı yüzi kara** şabâġ

21. Bu beyit yazma nüshada s. 2'de, KE s. 39'da yer almaktadır.

- Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
Y: Şun'udur bir Şâni'îñ işbu **pertev-i nîlgün**
Nağşıdır bir nağş-bendin bu muşanna' perniyân
D: Şun'ıdur bir Şâni'îñ işbu **perend-i nîlgün**
Nağşıdır bir nağş-bendin bu muşanna' perniyân

22. Bu beyit yazma nüshada s. 7'de, KE s. 44'te yer almaktadır.

- Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
Y: Hâşıl olmaz bir kerîmin kim va'anda râhatı
Ol kerîme sâha-yı gâbrâ bütün **va'fan** olur
D: Hâşıl olmaz bir kerîmin kim va'anda râhatı
Ol kerîme sâha-i gâbrâ bütün **ev'fan** olur

C-Aparatlara Dâhil Edilmeyen Nüsha Farkları

1. Bu beyit yazma nüshada s. 48, matbû nüshada s. 2, KE s. 34'te yer almaktadır.

Neşir: Fikr ü hayâl ü diğkat ü tağkîk ü sa'y ile
Qâbil mi keşfe işbu fezâ-yı bî-intihâ

Yazma: Fikr ü hayâl ü diğkat ü tağkîk ü sa'y ile
Keşf olunur mu işbu fezâ-yı biintihâ

2. Bu beyit yazma nüshada s. 48, matbû nüshada s. 3, KE s. 35'te yer almaktadır.

Neşir: Şormaz bu mâ-sivâya **rumûz-ı meşiyeti**
İtmez ihâta sırrını mağlûka olan kuvâ

Yazma: Şormaz bu mâsivâya **umûr-ı meşiyeti**
Fermân-revâ-yı milket-i 'ulyâ-yı mâyeşâ

3. Bu beyit yazma nüshada s. 48, matbû nüshada s. 5, KE s. 36-37'de yer almaktadır.

Neşir: İzhâr ider kemâlini bu **kevn-i** bî-çarâr
İsbât eder beğâsını bu **devr-i** bî-beğâ

Yazma: **İsbât** ider kemâlini bu **devr-i** bî-çarâr
İsbât ider beğâsını bu **dehr-i** bî-beğâ

4. Bu beyit yazma nüshada s. 48, matbû nüshada s. 2, KE s. 34'te yer almaktadır.

Neşir: Bir şâni'-i mü'ezziri etmez mi iktizâ
Bu kârgâh-ı şun' u eşer bu arz u semâ

Matbû: Bir Şâni'-i mü'ezziri itmez mi iktizâ
Bu halk u bu şanâyi' ü bu arz u **bu** semâ

5. Bu beyit yazma nüshada s. 49, matbû nüshada s. 17, KE s. 53'te yer almaktadır.

Neşir: O şeb ki **Mefhar-i kevneyn** 'âzım olsa mi'râca
Nüzül etdi anîñ şânında Subhâne'llezî esrâ

Yazma: O şeb ki **Seyyidü'l-kevneyn** 'âzım oldı mi'râca
Nüzül etdi anîñ şânında Subhâne'llezî esrâ

6. Bu beyit yazma nüshada s. 49, matbû nüshada s. 19, KE s. 54'te yer almaktadır.

Neşir: Berâberce maķâm-ı Sidretü'l-a'lâya **geldikde**
Nümâyân oldu peyk-i hâzrete **fermân-ı** mâ minnâ

Yazma: Berâberce maķâm-ı Sidretü'l-a'lâya **vardıkda**
Nümâyân oldu peyk-i hâzrete **emr-i** māminnâ

D-Neşrin Transkripsiyonunda Bulunan Hatalar

1. Bu beyit matbû nüshada s. 3'te, Kenan Erdoğan neşrinde s. 35'de yer almaktadır.

Neşir: Bir **kulun** eyler 'âleme sulţân-ı müstakîl
Bir **kulun** eyler 'acz ü zarûretle bî-nevâ

Matbû: Bir **kulun** eyler 'âleme sulţân-ı müstakîl
Bir **kulun** eyler 'acz ü zarûretle binevâ

2. Bu beyit yazma nüshada s. 29'da, Kenan Erdoğan neşrinde s. 66'da yer almaktadır.

Neşir: Ey şabâ 'arz et **Sa'îd'in** hâlini ol âfete
'Andelîbiñ derdini ol **gonca**-i ra'nâya aç

Yazma: Ey şabâ 'arz et **Sa'îd'in** hâlini ol âfete
'Andelîbiñ derdini ol **gonca**-yı ra'nâya aç

3. Bu beyit matbû nüshada s. 9, Kenan Erdoğan neşrinde s. 48'de yer almaktadır.

Neşir **Hikmetin** idrâkde hayrân u **kâşırdr** şu'ür
Qudretin taķrîrde mebhût u 'âcizdir lisân

Matbû: **Hikmetin** idrâkde hayrân u **kâşırdr** şu'ür

Ḳudretîñ taḳrîrde mebhût u 'âcizdir lisân

4. Bu beyit yazma nüshada s. 29, Kenan Erdoğan neşrinde s. 67'de yer almaktadır.

Neşir: Dil-i bîmârımı **yârın** kelâm-ı telḥi incitmez
Devâ-sâzın 'ilâc-ı telḥi esbâb-ı **sa'âdetdir**

Yazma: Dil-i bîmârımı **yârîñ** kelâm-ı telḥi incitmez
Devâsâzîñ 'ilâc-ı telḥi esbâb-ı **şifâdandır**

5. Bu beyit yazma nüshada s. 12, Kenan Erdoğan neşrinde s. 60'da yer almaktadır.

Neşir: **Ḡuzâtın** şânına düşmez ölümden **ihtirâz** etmek
Ecel emr-i zarûrîdir ki her şaḥşa muḳadderdir

Yazma: **Ḡuzâtîñ** şânına düşmez ölümden **ihtirâz** etmek
Ecel emr-i zarûrîdir ki her şaḥşa muḳadderdir

6. Bu beyit matbû nüshada s. 32, Kenan Erdoğan neşrinde s. 66'da yer almaktadır.

Neşir: Ne **merâmın** var ise sen bu gece icrâ et
Sonra girmez **eline** ey dil o meh-pâre **acep**

Matbû: Ne **merâmîñ** var ise sen bu gece icrâ it
Şoñra girmez **eliñe** ey dil o mehpâre **şabâḥ**

7. Bu beyit yazma nüshada s. 9, Kenan Erdoğan neşrinde s. 46'da yer almaktadır.

Neşir: Bir yanda âşinâlar bir yanda ḥoş şadâlar
Bir yerde **'üns** ü **'ülfet** bir yerde 'ayş u 'işret

Yazma: Bir yanda âşinâlar bir yanda ḥoş şadâlar
Bir yerde **üns** ü **ülfet** bir yerde 'ıyş u 'işret

8. Bu beyit matbû nüshada s. 9, Kenan Erdoğan neşrinde s. 48'de yer almaktadır.

Neşir: **Kangı** kâfir **kangı** dinsizdir seni teşrîk eden
Vaḥdetin mecmû'-ı eşyâdan olurken müstebân

Matbû: **Kangı** kâfir **kangı** dinsizdir seni teşrîk iden
Vaḥdetin mecmû'-ı eşyâdan olurken müstebân

9. Bu beyit matbû nüshada s. 14, Kenan Erdoğan neşrinde s. 51'de yer almaktadır.

Neşir: **Şuhūdâtın fakat** elfâzına ‘arif idi Ādem
Haķikatte o sultān-ı **rūsüldür** ‘arif-i ma‘nā

Matbû: **Şuhūdâtın fakat** elfâzına ‘arif idi Ādem
Haķikatte o sultān-ı **rūsüldür** ‘arif-i ma‘nā

10. Bu beyit yazma nüshada s. 32, Kenan Erdoğan neşrinde s. 68’de yer almaktadır.

Neşir: **Ruḥunda** öyle reng ü tâb var ki her gören söyler
Ḥamiriñ pertev-i ḥürşid ile gül-berg-i terdendir

Yazma: **Ruḥunda** öyle reng ü tâb var ki her gören söyler
Ḥamiriñ pertev-i ḥürşid ile gül-berg-i terdendir

Sonuç

İlmî usullerle metin neşretme ameliyesi gerekli ilmî donanım, sabır ve dikkatin yanında nâşirin dışındaki etkenlerin de dâhil olduğu uzun soluklu bir süreçtir. Bu süreç içerisinde gözden kaçan/kaçması muhtemel hususların varlığı kaçınılmaz olacaktır. Bu hakikati göz ardı etmeden Saîd Paşa Dîvânı’nın mevcut nüshaları gözden geçirilerek yeni yazılı basımında imlâ, transkripsiyon, vezin ve nüsha tenkidi vb. hususlarda görülen problemlerli noktalara dikkat çekilmiştir. Neşirdeki problemlere ilmî metin neşri esasları gözetilerek dört ana başlık altında dikkat çekilmiştir. Dîvân’ın bundan sonra yapılacak basım veya neşirlerinde söz konusu eksiklerini tamamlamak ve kâmil bir metnin vücuda çıkmasına vesile olmak bu çalışmanın yegâne amacı olmuştur.

Kaynakça

- Adsoy, Şerefettin. “Saîd Paşa ve Hülâsa-i Mantık Adlı Risâlesi”, *E-Şarkiyat Dergisi*, Kasım 2015, s 14, s. 327-344.
- Atalay, Mehmet. “Ebu’l-feth el-Bustî’nin Kasîde-i Nûniyye’sinin, Diyarbakırlı Saîd Paşa Tarafından Yapılan Türkçe Manzum Tercümesi”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S 27, Erzurum, 2005, s. 145-154.
- Aydoğan, Saliha. *Diyarbakırlı Saîd Paşa-Mizânü’l-Edeb*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009.
- Erdoğan, Kenan. *Diyarbakırlı Sa’îd Paşa Dîvânı*, Manisa 2004.
- Diyarbakırlı Saîd Paşa, *Mir’ât-i Sıhhat*, Vilâyet Matbaası, Diyarbekir 1287.
- Diyarbakırlı Saîd Paşa, *İlm-i Hesâb*, İbret Matbaası, İstanbul 1288.
- Diyarbakırlı Saîd Paşa, *Dîvânçe-i Eş’âr*, Vilâyet Matbaası, Diyarbekir 1288.
- Diyarbakırlı Saîd Paşa *Nuhbetü’l-Emsâl (Muhtasar Tercüme)*, Diyarbekir Vilâyeti Matbaası, 1289.
- Diyarbakırlı Saîd Paşa, *Diyarbakir Tarihi (1885 tarihli Diyarbekir Salnâmesi’nin ikinci kısmı)* 1885.
- Diyarbakırlı Saîd Paşa, *Mir’âtu’l-İber (9 Cilt)*, Karabet ve Kasbar Matbaaları, Dersa’âdet 1305.
- Diyarbakırlı Saîd Paşa, *Hulâsa-i Mantık*, Âlem Matbaası, Dersa’âdet 1310.
- Koncu, Hanife. “Vardır Söyleyecek Çok Sözümlü Sana-Sa’îd Paşa’nın Bir Şiir Defteri Üzerine Bazı Düşünceler”, *Saîd Paşa ve Süleyman Nazif Sempozyumu*, 26-27 Mart 2015, Diyarbakır.
- Tanyıldız, Ahmet. “Saîd Paşa’nın Nuhbetü’l-Emsâl Adlı Eseri Üzerine”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *Saîd Paşa ve Süleyman Nazif Özel Sayısı*, Diyarbakır 2016.
- Yavuz, Eren. *Diyarbakırlı Mehmed Saîd Paşa-Tabsiratü’l-İnsân-İnsana Tutulan Ayna*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2015.

EK: Bu kısımda Diyarbakırlı Saîd Paşa Dîvânı’nın yeniden neşredilecek olması durumunda tenkidli metnin nasıl oluşturulacağına dair iki örnek bulunmaktadır. Bu örneklerde olduğu gibi Dîvân’ın tenkidli neşrinin mevcut nüshalar göz önünde bulundurularak yeniden yapılması metnin ilmî hüviyet açısından sıhhat derecesini arttıracaktır.

ÖRNEK-1

II

Tevhîd ve Münâcât¹³

Mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

- 1 Bir Şanı^c-1 mü'eşşiri etmez mi iktizâ
Bu kârgâh-1 şun^c u eşer bu arz u semâ¹⁴
- 2 Bu âferînişe bu mezâyâ-yı hikmete
Seyr eyledikçe hayrete düşmüş uli'n-nühâ
- 3 Fikr ü hayâl ü diğkât ü tağkîk ü sa'y ile
Kâbil mi keşfe işbu fezâ-yı bîintihâ¹⁵
- 4 Vermez 'uqûle râh-1 tecessüs bu 'arşada
Esrâr-1 kâ'inâta Hudâvend-i Kibriyâ
- [M3] 5 Şaçmış fezâ-yı 'âleme ecrâm-1 bîhisâb
Çekmiş rumûz-1 hikmete sertâbeser gîta
- 6 Hîlkatserâ-yı dehrdeki zerrelere bile
İtmiş 'uqûle şıgmayan esrârı ihtivâ¹⁶
- 7 Mecmû^c-1 halkı eylemiş a'lâ nizâma rabt
Fermân-revâ-yı milket-i 'ulyâ-yı mâyeşâ
- 8 Ta'f'în idince hikmet-i esrâr-1 kudreti
Buldı vücûd şüretin âşâr-1 mâsivâ
- 9 Kimdir rumûz-1 vahdeti inkâra muğtedir
Kimdir umûr-1 hikmeti idrâke âşinâ
- 10 Şormaz bu mâsivâyâ rumûz-1 meşiyyeti

¹³ Matbû nüshada "Tevhîd ve Münâcât" başlığı altında s. 2-9 arasında bulunmaktadır.

¹⁴ Bu beyit her iki nüshada da yer almaktadır: Matbû nüshada "Tevhîd ve Münâcât" başlığı altında s. 2'de, yazma nüshada ise "Bir İlâhîden Münteğhab" başlığı altında s. 48'de yer almaktadır. Ayrıca aynı başlığın üst kısmında Sa'îd Paşa'nın şu ifadeleri de bulunmaktadır: "Bir vaqt zihnimiñ iltizâm eylediği zemîn-i nev-civânî maşşülât-ı nâresîdesinden ba'z âşâr-ı manzûmeyi 1288 sene-yi hicriyyesinde Diyarbekir vilâyeti matba'asında ta'bat itirmişidim. O eşerler hadîka-yı şebâbımda meyvelere nişân düşdüğü zamân hâim ve puhtesi tefrîk olunmaqsızın şecere-yi efkârdan toplanmışlar idi. Anların birkaç parça eş'arı-gençlik zamânımıñ yâdigâri olmağ üzere bu mecmû'aya derc eyledim."

¹⁵ Bu beyit her iki nüshada da yer almaktadır: Matbû nüshada "Tevhîd ve Münâcât" başlığı altında s. 2'de, yazma nüshada ise "Bir İlâhîden Münteğhab" başlığı altında s. 48'de yer almaktadır.

¹⁶ Kâbil mi keşfe: Keşf olunur mı Y

¹⁶ Bu beyit her iki nüshada da yer almaktadır: Matbû nüshada "Tevhîd ve Münâcât" başlığı altında s. 3'te, yazma nüshada ise "Bir İlâhîden Münteğhab" başlığı altında s. 48'de yer almaktadır.

^{10a} rumûz-1 meşiyyeti: umûr-1 meşiyyeti Y

Etmez ihâta sırrını mahlûk olan kuvâ¹⁷

.....

ÖRNEK-2

Muhammes¹⁸

Ahlâk

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

1

[Y13] 1 Sen uşandırma eli el de uşandırmaz seni
2 Hîlekarlık eyleme kimse dolandırmaz seni
3 Dest-i a'dâdan şoğuk şu içme kandırmaz seni
4 Korkma düşmenden ki âteş olsa yandırmaz seni
5 *Müstaķim ol Hazret-i Allâh utandırmaz seni*

2

1 Hep geçer 'âlemde hiç bir hâlete yokdur sükün
2 Zevke bak degmez te'ssüf etmege dünyâ-yı dūn
3 İstikâmet şerr-i a'dâdan seni eyler maşūn
4 Haķķ eder aşhâb-ı şıdkıñ haşmını elbet zebūn
5 *Müstaķim ol Hazret-i Allâh utandırmaz seni*

3

1 Halk arasında 'adâvet sū³-i zandandır bütün¹⁹
2 İhtilâl-i milket-i 'âlem fitendendir bütün
3 Öldüren den bilme cürmi suç ölendendir bütün
4 Ne fenâlık görseñ elden şanma sendendir bütün
5 *Müstaķim ol Hazret-i Allâh utandırmaz seni*

4

1 İster iseñ hıfz ede 'ırzıñ Hudây-ı lemyezel
2 'İrzina a'dâ-yı bedh'âhıñ bile verme hâlel
3 Tâ ezelden söylenir halkıñ dilinde bu meşel
4 Celb eder elbette insâna mükâfâtın 'amel
5 *Müstaķim ol Hazret-i Allâh utandırmaz seni*

5

1 Gırralanmaz rûz-ı iķbâlin görüp ehl-i hıred
2 Her günü bir ğadd eder ta'ķib her sebtî ehad
3 Seyl-i mevt etdikde ber-bâd 'ömrü baht itmez meded
4 Böyle âteş-meşreb olma hâk olur bir gün cesed
5 *Müstaķim ol Hazret-i Allâh utandırmaz seni*

6

¹⁷ Bu beyit her iki nüshada da yer almaktadır: Matbû nüshada "Tevhîd ve Münâcât" başlığı altında s. 3'te, yazma nüshada ise "Bir İlâhiden Münteħab" başlığı altında s. 48'de yer almaktadır.

^{10b} İtmez ihâta sırrını mahlûka olan kuvâ: Fermânrevâ-yı milket-i 'ulyâ-yı mâyeşâ Y

¹⁸ Bu manzûme iki nüshada da yer almaktadır: Yazma nüshada s. 12-14 arasında "Ahlâk" başlığıyla, Matbû nüshada s. 79-82 arasında "Muhammes" başlığıyla bulunmaktadır.

¹⁹ Bu bend Y nüshasında yer almamaktadır.

^{5/4} Böyle: Pek de Y

1 Halkı taħrīb eyleyip de kendiñ ābād eyleme
2 Bu cihanda ev yapıp 'uqbāyı berbād eyleme
3 Nef'iñ için zālīm-i bīrahma imdād eyleme
4 'Ālemi tenfir eden aħvāli mu'tād eyleme
5 *Müstaķīm ol Hāzret-i Allāh utandırılmaz seni*

7

[Y14] 1 Seyyi'āt insāna nefsi kemterininden gelir
2 Her hacālet ādeme sū'-i qarīninden gelir
3 'İzzet ü zillet mekāna hep mekīninden gelir
4 İstiķāmet müstaķīmü'l-hāle dīninden gelir
5 *Müstaķīm ol Hāzret-i Allāh utandırılmaz seni*

8

1 Düşmeni tezlil için hīleyle etme iştiğāl
2 Hüsni-efkāra olur hā'il cihānda sū'-i hāl
3 Yüz şuyı dökme te'essüf çekme etme kıl ü kāl
4 Sen saķım olma verir maķşūduñ elbet Zü'l-Celāl
5 *Müstaķīm ol Hāzret-i Allāh utandırılmaz seni*

9

1 At riyāyı elden işlāha çalış ef'ālīni
2 Boşboğazlık itme ta'dil eyle kıl ü kālīni
3 Sen ne dürlü şaķlayım dirseñ de sū'-i hālīni
4 Haķ Te'ālā senden a'lemdir seniñ aħvāliñi
5 *Müstaķīm ol Hāzret-i Allāh utandırılmaz seni*

10

1 Hālīñe şeytan güler gördükde sende ğafleti
2 Üstüñe güldürme öyle düşmen-i bedsireti
3 Hā'in olma ver emānetle cihāna şöhreti
4 Herkesiñ destindedir 'ālemde züll ü rifati
5 *Müstaķīm ol Hāzret-i Allāh utandırılmaz seni*

11

1 Zāmin olan ey Sa'îd erzāka Hālīķ'dır saña²⁰
2 Māsivāya ser-fürü etmek ne lāyīķdır saña
3 İztirābı celb eden meyl-i 'alāyīķdır saña
4 Ğayr için düşme lisāna nāsa yazıķdır saña
5 *[Müstaķīm ol Hāzret-i Allāh utandırılmaz seni]*

²⁰ Zāmin olan ey Sa'îd: Zāmil ü kāmīl olan Y